

Nr 104

Av herr Lundberg, om återförande till kronan av viss mark, m. m.

Den 3 januari 1969 verkställde Stora Kopparbergs AB under länsstyrelsens medverkan en vräkning av ett hem, en liten fiskarstuga, byggd på ett kronan tillhörigt gammalt ödeskär, Bilhamn, Älvkarleby socken, Uppsala län. Bolaget, med en ordförande som tillhör en av Sveriges miljarddynastier, en boutredningsman, en halvsystem, vilka icke hade fullmakt eller delaktighet i ett oskiftat dödsbo sedan 1915, visade då på ett upprörande sätt sin ekonomiska och »rättsliga» makt mot några fattiga arvtagare — något som aktualiserar en mångfald frågeställningar och visar hur rättslös en ekonomiskt fattig medborgare i vårt land är gentemot mäktiga bolag med sina anställda advokater, lantmätare och sin enorma ekonomiska makt.

För den som upplevde epilogen blev den en dyster upplevelse. De som låg bakom vräkningen satt hemma i sina väl ombonade miljonärsvåningar. Ute på Bilhamn i snö och köld fick kronans ombud och bolagets anställda, med bland andra *en son* till den år 1915 omkomna fiskaren, pressen, några grannar och en riksdagsman, som hade fullmakt att ensamt företräda rättmätiga arvingarna från 1915, åse och uppleva hur överheter efter ett *enmansbeslut* bröt sig in i ett fattigt barndomshem och kastade ut all egendom, som en avliden fiskare, hans änka och fyra pojkar i möda och svett värnat och byggt upp. Det var Sveriges äldsta bolags vilja som visade sin hänsynslöshet och makthunger gentemot ett fattigt barndomshems ägare, och dem kunde överheten utan samvetskval dräpa lika lätt som en tumnagel kunde ända *en lus'* tillvaro. Allt syntes möjligt i enlighet med den rättstillämpning som tydligen gäller i Sverige alltsedan Bo Jonssons dagar på 1300-talet, då han var Svea rikets drots och högsta rättsvårdare.

För den som levat bland folket och besökt de flesta platserna och hemmen inom Uppsala län, mött den gamla fattigdomen bland lantarbetarna, hört talas om men inte upplevt hur bondpatronerna kastade ut lantarbetarnas bohag i snö och rusk, läst om Mackmyra-vräkningarna, storstrejken 1909, men även sett och upplevt hur den politiska demokratin kunnat genom en kulturell och social omdaning ge människovärde åt många, upplevde det som skedde på Bilhamn den 3 januari 1969 som en skrämmande och hemsk tragedi och en bitter anklagelse mot en politisk demokrati som kunde låta detta ske.

Bilhamn, som är ett gammalt ödeskär tillhörigt kronan, har åtminstone sedan 1600-talet varit upplåtit till fiskarbefolkningen för byggenkap, 1* — *Bihang till riksdagens protokoll 1969. 4 saml. Nr 102—104*

och ingen har under tre- å fyrahundra år bestritt fiskarbefolkningens rätt därtill. Det stora bolaget har utnyttjat en fattig änkas trångmål, oförstånd och känsla av tvång och att bolaget svikligen uppgivit eller förtegat omständigheter, som hade betydelse för rättshandlingen, en halvsystem och en boutredningsman till att försöka komma åt det fattiga barndomshemmet. Myndigheterna har aldrig kontrollerat ägande- och rättsläget innan de lät verkställa vräkningarna.

Trots att byggnaderna tillhörde det oskiftade dödsboet efter fiskaren som drunknade 1915, så fick ägarna ingen vetskap om att bolaget begärt vräkning förrän den 5 juni 1968 då en förrättningsman meddelade att vräkning skulle ske den 10 juni kl. 10. Vid kontakt med exekutor och länsstyrelsens högsta ledning rådde dessa till att en omgående inhibition och överklagande av länsstyrelsens beslut skulle inlämnas till dem f. v. b. till Svea hovrätt. Detta skedde. Men det förefaller som om länsstyrelsen icke meddelat Svea hovrätt, att bolaget och boutredningsmannen icke var behöriga att begära och behandla vräkningsfrågan då byggenskapen tillhörde det oskiftade dödsboet från 1915, och detta förtigits i ansökan om vräkningen.

I Svea hovrätts beslut, målet nr Ö 633/1968 och utslag nr V111: Ö 62, sägs:

Vad Bertil Leaf och medparter anfört om äganderätten till ifrågavarande byggnader kan ej grunda behörighet för dem att fullfölja talan mot länsstyrelsens beslut, vilket innefattar åläggande allenast för dödsboet efter Kerstin Löf och dödsboet efter Erik Emanuel Kohlström att avflytta från byggnaderna.

På grund härav prövar hovrätten lagligt avvisa besvären jämväl såvitt nu är ifråga. Vad hovrätten den 13 juni 1968 förordnat beträffande verkställighet av länsstyrelsens utslag skall icke vidare gälla.

Bertil Leaf och medparter förpliktas solidariskt gottgöra bolaget dess kostnader å målet i hovrätten med ettusenett hundra kronor i ombudsarvode jämte vad bolaget visar sig ha utgivit för ett exemplar av hovrättens utslag.

Arvodet till bolaget torde per minut beräknat utgå med samma belopp som en fullgod arbetare har i dagslön.

När fullmaktsinnehavaren i J. Löfs dödsbo genom ett rykte fick vetskap om vräkningen den 3 januari begärdes i skrivelse till länsstyrelsen en förteckning på dödsbonas ägodelar, eftersom J. Löfs dödsbo icke fick vräkas. Samtidigt meddelades att vräkning icke begärts av dödsboet. I skrivelse till länspolischefen begärdes skydd för dödsboet samt för den enskilt ägda mindre stugan, som var enskild egendom.

Vid samtal med landshövdingen och landssekreteraren på nyårsafton bibringades fullmaktsinnehavaren uppfattningen att vräkningen icke omfattade Johan Lövs oskiftade dödsbo, vari ingick huvuddelen av byggenskapen eller sonen H. Löfs änkas enskilt ägda stuga.

Vid vräkningsförrättningen uppvisades för förrättningsmännen fullmakter att föra Johan Löfs dödsbos talan samt en protest och ett meddelande att

han icke begärt utan motsatte sig vräkningen. Förrättningsmännen meddelade då att länsstyrelsens beslut innefattade att all egendom skulle vräkas ut och verkställde vräkningen efter denna princip. Även den enskilt ägda stugan bröts upp, och allt kastades ut och bortkördes på bilar. Sedan vräkningen verkställts i huvudbyggnaden låste jag dörrarna. Senare har bolaget låtit bryta sönder låsen i en dödsboet tillhörig stuga samt i den mindre enskilt ägda stugan samt insatt nya lås. I sjöbodutrymmet, där halvsystemen låst in det värdefullare bohaget från dödsbona, skedde ingen vräkning, troligen därför att hon varit behjälplig till att bolaget kunde förfara på utfört sätt.

Under inemot 50 års aktivt arbete inom länet har jag aldrig mött någon liknande hänsynslös vräkning av ägarna till ett oskift dödsbo, som inte häftade i skuld vare sig till länsstyrelsen eller bolaget. Att arvskiftesinstrumentet var under rättslig prövning togs det ingen hänsyn till.

Efter vad som skedde i samband med vräkningen måste man väl förutsätta, såvida nu inte ämbets-, tjänste- eller den växande byråkratins män handlat felaktigt, att myndigheterna riktigt har följt en rättstillämpning, som har sin grund i Bo Jonssons tillämpning av lag och behandling av de ekonomiskt fattiga i samhället, och att den blivit oförändrad i inemot 700 år. Den stora allmänheten — och, skulle jag tro, det stora flertalet av riksdagens ledamöter — har aldrig haft vetskap om detta förhållande utan haft uppfattningen att rättstillämpningen i ett demokratiskt samhälle av i dag skulle följa andra regler och hänsyn. Förfarandet i det aktuella rättsfallet — där ett stort bolag och en boutredningsman, utan att äga ett bo eller inneha fullmakter och med en länsstyrelses medverkan, kan tränga sig in i ett hem, som icke häftar i skuld vare sig till länsstyrelsen eller bolaget, och kasta ut bohaget, bryta sig in i ett samfällt ägt barndomshem samt därefter bryta sig in i och borttaga låsen samt sätta in nya sådana, förutom i hemmet även i en enskilt ägd stuga, och på så sätt skövla och utplåna ett hem där en änka med barn under möda, slit och uppoffringar sökt att klara sig i ett 50-tal år — visar att steget mellan nutid och medeltid aldrig utplånats.

Att detta brutala, hänsynslösa och känslolösa förfarande har upprört sinena och skapat en känsla av att laglöshet råder och skyddet för de ekonomiskt fattiga inkomsttagarna är obefintligt — detta i all synnerhet bland andra liknande fiskarstuguägare — är naturligt. Teoretiskt skall ju lag och rätt vara lika för alla, men om vi kvarhåller en rättstillämpning från 1300-talet, så är den, som saknar en fylld penningpåse, rättslös.

Jag är självfallet medveten om att juridik är politik och att JUSTITIA, som skall föreställa rättens gudinna, symboliseras av en person med förbundna ögon, med en våg i ena handen och ett svärd i den andra. Även Tegnér säger i dikten Svea: »Förtrycket nämns försvar, och rätt är det, som lyckas.» Men när riksdagen en decemberdag 1918 beslutade införa demokratin i vårt land, ansåg man väl att detta skulle innebära en demokratisering

av rättstillämpningen. Om man därför kan förutsätta att ämbets- och tjänstemän rätt tolkat gällande föreskrifter, så måste ansvaret och orsaken till att dylika rättskränkande och orimliga handlingar kan ske och leva kvar ytterst återfalla på riksdagen och Kungl. Maj:t, som icke uppmärksammat och tillrättalagt vad som brustit för att likhet inför lag och rätt skall gälla för samtliga medborgare.

Att adeln och de rika i samhället ockuperat statens, allmogens och speciellt bondens egendom är gamla kända rättsförhållanden. Men när denna överklass i det äldre samhället drev makt- och penninghungern över en outhärdlig gräns, tvingades kungamakten och andra att ingripa och genom reduktioner återföra en del egendom till kronan och enskilda, som »herremännen» olagligt lagt beslag på. En bakgrund till rättstillämpningen måste man söka så långt tillbaka som i början av 1300-talet och samtidigt erinra sig de två mera kända reduktionerna som historiskt förekommit.

Valdemar Atterdags dotter Margareta tvingade på riksdagen i Nyköping fram en reduktion, som bl. a. medförde att 1 200 egendomar i Uppland återtog till kronan. Den mäktige Bo Jonsson behärskade två tredjedelar av Sverige och hela Finland. Han var Sveriges rikaste och mäktigaste herre men blev aldrig nöjd. När hans första maka under barnsöd uppgivit andan, lät han öppna hennes döda kropp och tog intyg av de närvarande att barnet ännu levde. Visserligen dog det strax efteråt, men den korta stund dess livsgnista varat var nog för att arvet efter den döda skulle gå till barnet och från detta till den efterlevande fadern. Bo Jonsson tvingade de fattiga att avstå sin gård utan ett öres ersättning. Böner eller motspänstighet tystades med fångtornet. Den mannen var Svea rikets drots, d. v. s. rättvisans högsta vårdare. Den förfärliga laglösheten och maktövergripenheten bröts till en del genom en reduktion och en handlingskraftig kvinna, MARGARETA.

Men herremännen tillskansade sig ånyo makten, kronans och allmogens egendom och samlade åt sig enorma rikedomar mitt i den allmänna fattigdomen. Gustav II Adolf hade bl. a. i sin kungaförsäkran gett adeln rätt till de fem högsta posterna i riket och rätt till att besätta posterna till kammarherre, lagmän, ståthållare, befälhavare, häradshövdingar m. fl. poster till ett antal av drygt 800 tjänster. Kristina och Oxenstierna gav adeln ytterligare makt och egendom.

Det var ett tidsskede av hänsynslös imperialism, bondenöd och ett socialt, kulturellt och ekonomiskt klassförtryck av grotesk omfattning. Folket behandlades som trälar och utsattes för pina, fängslande och tortyr. Adelns rätt till privata fängelser lämnade oanade möjligheter till »skamligt förtryck och misshandel i hemlighet. Och man bör hålla i minnet, att domarebefattningarna i regel kontrollerades av adeln eller av dem beroende redskap bland lagläsarna».

När Karl XI blev myndig företog han en ny reduktion i slutet av 1600-talet. Han återtog till kronan förläningar, löneförhöjningar och förmåner

»varmed de höga herrarna sett sig själva och sina ståndsbroder till god, när de sutto vid makten, medan så många andra måste lida nöd». För varje beslut, som reduktionskommissionen ansåg ha varit skadlig för landet, beräknades hur mycket kronan därigenom förlorat, och detta återkrävdes av rådherrarna eller deras arvingar. Kommissionen under Klas Flemmings ledning hade vittgående fullmakter, och befogenheterna hade retroaktiv verkan.

Vad allmänningarna i Upplands reduktion beträffar kan ur kammararkivets handling anföras:

Sedan Kungl. Maj:t i Res. den 24 maj 1693 till direktören för landtmätariet Carl Gripenhielm gifvit befallning om allmänningarnas i Uppland kartläggning och afmätning, så förordnade direktören Gripenhielm den 9 juni s. år landtmätaren Jacob Brauen till ofvanskrifna arbetets utförande. Och som samma verk har med sig en odiesitet, fann Kungl. Maj:t sig föranlåten att i bref den 13 juni s. å. försäkra honom om sitt särskilda hägn och beskydd.

Efter vidtagande af vissa förberedande åtgärder ingaf därefter Braun till Kungl. Maj:t ett d. 11 jan. 1694 dagtecknad s. k. Memorial innehållande fullständigt förslag om »huru allmänningarna i Uppland, som på åtskilliga tjder, emot Lag och billigheten kommit i privatorum händer kunna till Kongl. Maj:t och Cronan redresseras och återsökas.

Af ingressen till denna handling ser det ut, som man mindre haft för afsigt att omedelbart lägga allmänningarna under kronan utan fastmera åsyftat att bibehålla och återsöka dem till allmogens fria nyttjande. Det var snarast deras öfverförande i enskild ägo, som man ville bekämpa. Sålunda anföres, att allmogen vid ett stort antal riksdagar besvärat sig öfver allmänningarnas inkräktande af enskilde samt att Kungl. Maj:t resolverat om deras »igensökande och vindicerande» ehuru »alle slike hälsosamma förordningar äro afsjdes satte och litet eller alls intet i verket stälta». Och vidare heter det, att »största dehlen af Upplandet kan aldrig begå sig, så framt de icke få sina fullkomliga Allmänningar igen, effter som de nu til wedebrand, Timmer och Gärdsle fång, äro utblottade och förmå slijkt ifrån långt aflägsna orter intet köpa».

Och sådane Allmänningar äro här många, samt af widlöfftige och anseelige vilkor, hvilka väl stå att återsöka, om verket blifver väl och rätteligen till dheras vindicerande angripet.

Med stor skärpa framhålles olämpligheten af att öfverlämna detta vindicerande åt de ordinarie häradshöfdingarna; hvarföre han föreslår, att verket skulle bedrivas af kommissioner, bestående af »en Mann af authoriet» som efter Kungl. Maj:ts förordnande »förer Directionen och sig adjungerar någre Bijsittare af vilkor och i Lag och Kongl. Förordningar föfährne, med nästa uthäradz Nemd», samt med biträde af lantmätare och kronoombud.

Den 14 maj 1694 gavs därpå instruktion för skogskommissionen i Uppland, och arbetet bedrevs med kraft. Den 29 april 1695 beordrades landshövding Petter Dijkman att föranstalta om skyndsamt utstakning av allmänningarna etc. och några allmänningar i Stockholms och Uppsala län klarades innan Karl den elfte dog och arbetet stannade av.

I ett memorial, daterat Rådman sö den 20 september 1717, angiver slutli-

gen Jacob Braun en berättelse om allmänningarnas beskaffenhet i Uppland, beklagar sig över att allmänningsreduktionen avstannat på grund av »denne swäre krigstiden, som är gode sakers fortgång hinderlig, såväl som den store penningbristen» samt erinrar om vad som vid en förnyad undersökning är att iakttaga, på det den kunskap, som han om slika allmänningar ännu haver i friskt minne, icke må med honom bortdö.

Han kallar allmänning för ett »allmänt ting, som allom efterlåtet är att nyttja och bruka», och förklarar, att »intet härad i Uppland är, som icke har haft eller bör hafva sin allmänning, men att de äro bortlappade, afstympade och af närgränsande intagne, och således i förgätenhet komne».

Själva namnet och nyttan av allmänningarna säges ha blivit utplånat, och detta »förliudes der af skiedt wara, att privati sådan rättighet sig tillägnat, som i häradet boende varit och i synnerhet af dem, som nämst sine Ägor till allmänningen sträckt». Särskilt ridderskapet och adeln uppgives ha orättmätigt inkräktat på allmänningarna, »Sina säterier sägas de hafva under rå- och rörs-frihet vidt och brett utsträckt, gjort ingrepp i de skogar och allmänningar, som närmast lågo, samt tvistat med de nästa naborna om rågångarna — — —.»

Under detta tidsskede kom dynastin de Geer in i bilden. Han var en rik utlänning som behandlade och betraktade svenska arbetare och bönder med förakt och hårdhet som »ett uselt följe». De Geerska dynastin tilltvingade sig en oerhörd makt och en mångfald egendom, som togs från kronan, bönder och allmänhet. Han nyttjade alla möjligheter att med maktmedel och utnyttjande av ämbetsmän och andra tillvälla sig omätliga fördelar och kunde själv tillverka och få olika handlingar godkända. Denna dynasti lämnar hårda och bittra minnen efter sig i Uppland. Leufsta bruks arkiv borde utan tidsutdräkt överföras till kronan och öppnas för genomgång och forskning, innan dess handlingar helt hinner att förstöras, för att bl. a. få en inblick i hur och på vad sätt egendom kommit i de Geers händer. Likaså bör en genomgång av lagfarter, om de fanns eller om de nu finns, hur dessa tillkommit och vilken verklig laglig rätt de representerar, prövas.

Karl XII återförde ånyo vårt land till den gamla ordningen med en hänsynslös herremakt. År 1710 yttrades i råds-kammaren att de fattiga blivit till blotta benen exekverade. En annan medlem anmärkte: »Uti Uppland haver det så strängt med exekutionen tillgått, att både gång- och sängkläder äro blevne exekverade, så att bonden med sina barn ej hava det ringaste att ligga uppå, att de nästkommande vinter måste svälta och frysa ihjäl, ty de hava tagit bort enaste kon, som bonden haft haver.» I en memorial, som Stenbock insänt till rådet sägs bl. a.: »——— att jordeboken förfalskades, så att många hemman vore uteslutna, och att bonden fick ofta ej kvitto på sina erlagda utskylder, varav följde att fogdar och länsmän taxerade honom godtyckligt.» Det var aktförfalskningarnas gyllene tid.

Nu har tydligen en ny tidscykel i samhällsutvecklingen gått till ända,

och dagens situation i fråga om makt- och penningmissbruk och hänsynslöshet synes nu ha nått en situation, där kravet på en ny reduktion är minst lika nödvändig som under föregående tidsintervaller och där samhället ånyo tvingas till att reducera storkapitalets enorma ekonomiska makt och hänsynslöshet.

När ett fåtal storkapitalister i miljarddynastierna, med finansdynastin Wallenberg i spetsen, som i det aktuella fallet sänker sig ned till den makt- och penninghunger som kan konstateras, har de gått tillbaka till ett missbruk av hänsynslös makt som måste ha sin grund i medeltida uppfattning om rätt och människovärde. När ockupationsraseriet nått ned till att skövla ett hem, tillägna sig annans egendom, kasta ut och skövla ett barndomshem för rättmätiga ägare till en fiskestuga, placerad på några kvadratmeter svensk jord, då har storkapitalet och samhällsintresset mötts i en situation där den politiska demokratin, oavsett vilka som har majoritet i beslutande organ, måste inse att storkapitalets makt- och penninghunger måste och kan icke annorlunda bemästras än genom att den politiska demokratin kompletteras med rättslig och ekonomisk demokrati.

Några få rika kan inte få fortsätta med att stärka en ekonomisk diktatur och ensamt få bestämma över svenskt land och vatten, industrier, naturtillgångar, handel, kommunikationer, bostäder m. m. och sätta folkflertalets vilja och krav på trygghet och hänsyn ur funktion. För storfinansen finns inget fosterlandsbegrepp, och om det är lönsamt kan de flytta över kapital och företag till andra länder. Men större delen av vårt folk måste leva kvar och är tvingad att söka få sin utkomst i Sverige.

Bakgrunden till vad som förevarit på Bilhamn den 3 januari 1969 är i korthet följande:

Bilhamn är ett gammalt fiskeläge på ett kronan tillhörigt ödeskår, som har nyttjats utan att någon gjort anspråk på det eller satt nyttjanderätten i fråga.

Bilhamn var på 1600-talet helt omslutet av vatten och bestod av ett antal mindre holmar. Kronokaraktern skall uppfattas som en naturlig följd av att öarna av ålder aldrig ingått i strandhemmans ägovälde och således icke varit föremål för enskild rätt. Fiskarna, som icke äga i mantal satt jord, har haft gratis nyttjande- och boenderätt åtminstone sedan början av 1600-talet. Men eftersom Bilhamn tillhör kronan har varken urminneshävd, ensittarlagen eller 20-årshävd kunnat åberopas för en inlösen. Under en tidigare direktör — som senare avskedades — började denne, en kassör och en skogvaktare att arrendera ut båtplatser i sjön Trösken och inkassera avgifterna. Sedan han fått sluta skulle en av dessa »arrendatorer» gå till den efterföljande direktören och betala sitt arrende. Då upplystes han om att bolaget aldrig beslutat om att upptaga

någon avgift, eftersom ett annat bolag ägde vattenområdet och strandmarken. En liknande fiskeavgift började troligen upptagas på Bilhamn vid samma tidpunkt och på samma rättsgrund. När avgiften på Bilhamn skulle höjas till 25—35 kr. per år strejkade fiskarna och nekade att betala någon avgift. Detta skedde 1938. Då gällde det att finna andra motiv för att komma åt Bilhamns-fiskarnas boplatser. Före 1938 har aldrig någon gjort anspråk på att äga och uttaga arrende för marken.

År 1912 övertog en fiskare, Johan Löf, boplatzen på Bilhamn från en Pagard, som under olika generationer nyttjat boplatzen sedan 1600- eller början av 1700-talet, för en summa som redovisas genom en reversskuld å 50 kr. i bouppteckningen. Fiskaren byggde ensam en stuga under åren 1912—1915 och flyttade in med hustru och fyra minderåriga söner. En decemberdag 1915 omkom familjefadern under en fisketur. Vid bouppteckningen och vid arvskiftet 1917 bestod boet av byggnaden, fiskeredskap och litet bohag. Det överenskoms då att boet skulle vara oskift dödsbo, och avkastningen skulle användas till familjens uppehälle. I maj 1916 anställdes en fiskardräng. I mitten av 1918 födde änkan en dotter och som far uppgavs fiskardrängen. Något giftermål kom inte i fråga, eftersom detta skulle framtvingat ett tvångsskifte. Under åren 1920—1924 byggde en av sönerna för egna medel och med hjälp av bröderna och en släkting en mindre stuga, som var sonens enskilda egendom och icke ingick i boet. År 1933 gjorde bröderna en tillbyggnad i vindsutrymmet i dödsboets stuga för att bereda bostad åt en av sönerna med hustru. År 1938 under fiskavgiftsstrejken uppenbarade sig en tjänsteman från Stora Kopparbergs AB och påstod att de ägde marken och presenterade arrendekontrakt, som för att vara attraktivt innehöll en arrendeavgift å 5 kr. De lurade därmed änkan, trots att bolaget måste ha vetat dels att de inte ägde marken, dels att änkan å dödsboets vägnar icke ägde rätt att med bindande verkan under-teckna arrendekontraktet och, i strid med vad sägs i H: 1 avtalslagen i dess 1 och 30 samt 31 §§, underskriva ett kontrakt, vari insmugits — då eller senare — ett maskinskrivet tillägg som, om det vore lagligt, skulle ha fråntagit barnen deras rätt i det oskiftade dödsboet. Detta arrendeavtals tillkomst skedde med utnyttjande av änkans känsla av tvång, hennes trångmål och oförstånd och på grund av att bolaget, genom att svikligen uppgiva eller förtiga omständigheter som hade betydelse för rättshandlingen, kunde förmå änkan till att underskriva en handling som hon icke utan att höra och få tillstånd av de andra dödsbodelägarna icke ägde rätt att underskriva. Att bolaget hade vetskap om att stugorna tillhörde Johan Löfs oskiftade dödsbo och att den mindre stugan var enskild egendom framgår bl. a. av ett värderingsintyg från 1966, som förvaras å dess avdelningskontor.

År 1944 tänkte änkan och fiskardrängen gifta sig, men då detta skulle inneburi ett tvångsskifte av dödsboet, överenskom parterna att efter den enas död skulle den efterlevande få bo i orubbat bo. Eftersom änkan först

avled år 1958 skulle skifte av Johan Löfs dödsbo kunnat krävas, men då sönerna ansåg att de måste taga hänsyn till att fiskardrängen varit anställd sedan 1916 och ett skifte skulle ha medfört att han mist bostaden m. m., så fick dödsboet kvarstå oskiftat. Efter fiskardrängens död 1966 sökte hans dotter att övertaga huvuddelen i boet och begärde tydligen på uppdrag av bolaget att genom en försäljning till detsamma få övertaga stugan till sommarbostad. Eftersom hon ägde 1/5 av änkans dödsbo, d. v. s. en tiondel av bygghusen och lösöre (med undantag av den enskilt ägda stugan, som numera ägs av en sons änka), begärde hon tillsättande av boutredningsman för änkans dödsbo och att till boutredningsman skulle utses samma advokat i Gävle som förrättat bouppteckningen efter hennes far. Han utsågs även till sådan den 5 april 1967.

Trots att denna boutredningsman icke hade fullmakt att företräda Johan Löfs oskiftade dödsbo, trädde han tydligen omedelbart eller innan han utsetts till boutredningsman och utan att de levande delägarna i detta dödsbo hade vetskap om det i förbindelse med bolaget och försålde bygghusen till bolaget. Något försäljningsavtal eller avtal om när, hur och var en boutredningsman kunde överenskomma och underskriva en försäljning av annans egendom har aldrig delgivits mig som befullmäktigat ombud för dödsboet. När arvskiftesinstrumentet i änkans dödsbo, efter påstötning, omkring den 10 april 1968 kom mig till del samt försäljningssumman på Johan Löfs oskiftade bygghusen, och den enskilt ägda stugan, som nu ensamt ägdes av änkan efter den av sönerna som avlidit den 10 oktober 1967, även hade försålts skedde en överklagning. Jag hade anmält till rätten och advokaten att jag genom fullmakter företrädde dessa dödsbon och att vi aldrig skulle gå med på en försäljning av barndomshemmet. Arvskiftesinstrumentet är överklagat hos häradsrätten.

Trots detta tillkom avräkningsförfarandet på förut angivet sätt.

Trots att dödsboet efter Johan Löf aldrig varit engagerat i de tres rättsförfarande och dessa utan fullmakter eller ägare till dödsboet företagit en rättshandling de aldrig fått uppdrag att genomföra, räcker det inte med att stämma halvsystemen och överklaga änkans arvskiftesinstrument, som även felaktigt omfattar Johan Löfs oskiftade dödsbos egendom, utan för att få en återgång av köpeavtalet måste även bolaget och advokaten stämmas, med därav följande kostnader och arbete. Att bygghusen är stängd, att inbrott och borttagande av lås även i den enskilt ägda stugan ägt rum — detta anses vara lagligt förfarande. Polischefen har vetskap om förfarandet, men vågar tydligen icke ingripa.

Vi som var med och såg hur ett fattigt fiskar- och barndomshem, med länsstyrelsens hjälp, kastades ut på begäran av en miljarddynastis företrädare och Stora Kopparbergs AB upplevde vräkningen som en skamlig, bitter och oförklarlig tragedi i folkhemmet Sverige.

Att liknande händelser, och inte mindre hårda fast annorlunda, utspelades på Bo Jonssons tid och under andra adelns storhetstider — och på

stås ske i de s. k. östliga demokratierna — skall väl icke behöva innebära att Sverige år 1969 inom sin politiska demokrati skall behöva tolerera och uppleva liknande händelser.

Samhällsfilosofen Locke har diskuterat maktfördelningen mellan den verkställande makten i motsats till parlamentets lagstiftande makt och säger: »Det är den lagstiftande makten som måste vara den högsta; den ansvarar endast inför samhället som helhet för vilket den är representant.» Även om det kan vara svårt att rätta vad som brustit i handläggningen av detta ärende måste Sveriges riksdag och Kungl. Maj:t hävda en rättsuppfattning som kan ge en anvisning om vad Sveriges ansvariga ledning och parlament skall anse vara lag och rätt i dagens politiska demokrati. En djupgående reduktion av den ekonomiska diktatur, som vi upplever, måste ske innan det blir för sent.

En amerikansk advokat sade i ett försvarstal 1735: »Om de som tillhör statsledningen, särskilt de högsta ämbetsmännen, skall få alla sina åtgöranden granskade av de enskilda, kan regeringsmakten inte fungera. Sådant är självsvald som inte kan tolereras. Det anses dra smälek över folkets styresmän och undergräva deras auktoritet, så att till slut lagarna inte kan bringas i verkställighet. Så resonerar de maktägande och deras språkrör. Men jag önskar att man ville betänka hur ofta det har hänt att maktmissbruk har varit den yttersta orsaken till missförhållandena och att det i allmänhet varit de storas orättvisa och förtryck som gjort dem föraktade. Deras skicklighet och förslagenhet är stor, och ingen som är det minsta förtrogen med historia och rätt kan vara obekant med de skenfagra förevändningar, under vilka man infört egenmäktiga styrelseformer och krossat fria folks rättigheter.»

År 1840 när Napoleons stoft fördes till Invaliddomen hölls ett kritiskt tal av Lamartine, politiker och filosof, vari han bl. a. sade: »Ett land som Frankrike kan inte låta vördnaden för ett minne förrycka sitt sinne för proportioner. Låt oss inte yvas mera över det som är stort än över det som är rätt . . . Folket kommer att säga eller i sitt stilla sinne tänka: Där ser man att när allt kommer omkring finns det ingen annan måttstock än storheten och glansen, ingen annan moral än framgången . . . Jag tycker inte om människor vilkas trosbekännelse strider mot deras fälttecken; jag tycker inte om dessa män som har friheten, jämlikheten och framåtskridande som officiella lärosatser och gör sabeln och despotismen till sin sinnebild. Ja, jag måste erkänna att jag inte ens förstår dem.»

Även om händelsen på Bilhamn av de rika och stora betraktas som en bagatell, så blottar den brister som aktualiserar en mångfald frågeställningar och krav, vilka en politisk demokrati aldrig kan gå udenom. Det krävs en grundlig översyn av hela vår lag- och rättstillämpning; den juridiska utbildningen måste anpassas till dagens politiska demokrati och föränderliga syn på samhället, hänsynen till individens rätt och krav på

trygghet och jämlikhet kan inte förbigås. Det måste ske en demokratisering och en likställighet inför lag och rätt där penningpåsens storlek inte skall vara avgörande för att jag skall kunna få rätt, om jag faktiskt har det. Storkapitalet har själv genom sin brist på omdöme och hänsyn till samhälle och individ visat, att en handfull penning- och ägardynastier icke är mäktiga att uppfylla de krav ett modernt samhälle och medborgarna i en demokrati har rätt att ställa. Rättegångskostnader och juristarvoden måste överses, och likvärdiga kostnader och möjligheter att föra en rättegång omprövas.

Affärsbankernas och storkapitalets enorma makt och vinster i det svenska näringslivet tvingar trots detta fram mycket stora krav på samhället. Vinsterna av de mångas sparande och arbete kan inte endast få tjäna storkapitalet och ge dem ökad makt och arbetsfria inkomster, vilka kan uppgå till exempelvis en dagsinkomst som en folkpensionär måste leva på under minst ett år. Den Wallenbergska dynastin kunde troligen genom exempelvis en omfördelning av sitt ägande i egna aktieinnehav ge sig mycket stora vinster, och ett fåtal större aktieägargrupper kan utan arbetsinsatser samla enorma kapital. Ett demokratiskt land och vår kapitalmarknad har inget behov av en aktiebörs, som fungerar som ett hasard- och pokerspel. Arbetare och tjänstemän inom industri, handel, jordbruk m. m. måste göra en prestation för sin inkomst, som ofta är låg och i avtalstider alltid prövas. Arbetare och tjänstemän kan av dessa arbetsfria inkomsttagare rationaliseras bort, samtidigt som de själva tar ut miljontals kronor i vinstkapital.

Genom olika kapitalöverföringar, genom arvsöverlåtelse etc. kan stora inkomst- och förmögenhetsägare få skattevinster som är orimliga, även om de inte är straffbara, under det att en glömd hundra- eller tusenlapp i en deklaration från en låginkomsttagare straffas förhållandevis mycket hårt.

De gamla rekognitionsskogarna, som bildades bl. a. för kolfångst åt järnbruken, uppdrämningsrätter i vattendrag m. m. har aldrig upplåtits med äganderätt för dem som brukade och nyttjade dem. När de gamla bruken lades ned skulle mark- och vattenrätterna återlämnas till kronan. När tidpunkten för ett återlämnande närmade sig, tillkom på 1880-talet regeln om 20-års hävd, som helt förändrade 1805 års föreskrift, att »områden som upplåtits till allmänt bruk eller eljest tjänade något allmänt ändamål vore undantagna från hävdreglerna, vare sig de tillhörde staten, kyrkan, städerna eller allmänna inrättningar eller menigheten över huvud».

»Med hänsyn till de egenartade jordförhållanden som varit rådande i Sve- rige hade denna förändring i hävdslagstiftningen sannolikt betydande praktiska konsekvenser, kronan till förfång. Dels torde det ha funnits ett icke ringa antal vattenfallsfastigheter, i synnerhet i Norrland, som genom bristande tillsyn, genom myndigheternas felaktiga förfarande eller eljest utan

laga fång kommit i besittning ehuru rätteligen kronan tillhöriga. Dels har kronan under gången tid i stor utsträckning upplåtit skogar och andra fastigheter till bruksrörelsens understöd eller eljest åt enskilda, vilka fastigheter sedermera i strid mot upplåtelsevillkoren behållits.»

För Upplands vidkommande innebar den förändrade hävdregeln, att exempelvis de stora enheterna Leufsta, Harg, Forsmark m. fl. bruk tillfördes enorma mark- och naturvärden, som togs från kronan, bönder och en del backstugusittare. Att detta skedde tack vare överklassens självtagna makt, politiskt och juridiskt, sammanföll med den tidens syn på samhälle och rangskillnad, som gjorde det möjligt att ockupera annans egendom.

När maktkoncentrationen blev outhärdlig för såväl samhället som allmogen, tvingades adeln, herremännen och kungamakten att återställa en viss jämvikt genom reduktioner. Jag har erinrat om Margaretas och Karl den XI:s, vilka bör kompletteras med Gustav Vasas kyrkliga reduktion år 1527. Med tanke på att adeln själv måste medverka i dessa reduktioner var den förhållandevis ganska hård i dess verkställighet.

När den politiska demokratin 1918 beslutades bli införd i Sverige, skulle därmed omedelbart ha följt en ekonomisk reduktion, som dels eliminerat det enorma enskilda »ägandet» till markområden, natur- och andra tillgångar, som genom politisk makt tagits från kronan, samt formats en demokratins ekonomiska målinriktning.

Följderna av denna underlåtenhet kan vi i dag spåra i en ny maktkoncentration, som saknar solidaritet såväl mot fosterlandet som dess allmoge. Ett land kan aldrig komma förbi folkets skyldighet och vilja att producera och fördela. Om viljan att skapa trygghet, människovärde och jämlikhet inom en demokrati sviktar inför en makthungrig storfinans skapar den därmed ett oläkbart kräftsår. År 1918 var den framväxande demokratin icke mäktig att genomföra den ekonomiska demokratin — vare sig teoretiskt eller praktiskt. Men i dag står demokratin i ett tvångsläge, såvida vi inte skall bromsa upp föränderlighetens samhälle och utvecklingen till jämlikhet.

Dagens ekonomiska snedvridning i fråga om produktiva och tärande krafter i svenskt samhällsliv återspeglas av en annons om »Bästa aktierna 1968» där det sägs »att i början av året var 50 stycken Volvoaktier värda 7 000. De steg till över 17 000.» Några dagar dessförinnan sägs i en artikel i Aftonbladet: »VOLVO-CHEFEN TJÄNAR 10 700 KR. OM DAGEN BARA PÅ SINA AKTIER». Samtidigt som vi talar om jämlikhet och låglöneproblem kan detta få ske. De produktiva krafterna av naturtillgångar, vetenskap, forskning, arbetare och tjänstemän, småsparare m. fl., skapar förutsättningar för en höjd levnadsstandard och framåtskridande, men aktieägarna tar arbetsfria inkomster som är tärande likt kräftsvulster i samhällskroppen.

Axel Danielsson skrev 1889 om Norrland som »ett skövat land och ett

plundrat folk». Från Malmö-horisont skrev han i sin »Brandsyn» på nyåret 1895:

Jag kan som många andra moderat internationalist säga mig älska mitt fosterland, icke blott landet ovan småländska gränsen, utan även denna mindre sköna men bättre gödslade och fruktbare slättbygd, som blivit min andra hembygd.

Men kan en socialdemokrat älska »våra strömmars brus», så länge den elektriska kraften i vattenfallen är privategendom, älska »bäckarnas språng», så länge endast strändernas ägare få fiska kräftor och högt betalade engelsmän meta laxöring, älska »den mörka skogens dystra sus», där baggböhlarens yxa förjagat skogsnympfen och andra poesier, älska »stjärnenatten», varunder en här av utplundrade proletärer hacka tänderna av köld, och »sommarljuset», i vars sken de få arbeta sig svettiga dag och natt? Kan han älska allt detta? Ja, han kan och bör älska det som ynglingen älskar sina drömmars mö, vilken han först måste erövra, eller vandraren sitt mål, som han endast kan nå på en lång och mödosam stig. På det sättet är jag patriot och väl även de flesta andra.

Den politiska demokratin har gett vårt folk sociala, kulturella och ekonomiska värden som har knutit fosterlandet och folket närmare varandra. Vi har förvisso ändrat hela livstillvaron för vårt folk på väsentliga punkter. Men när det gäller ägandet, den ekonomiska diktaturen, har vi aldrig lyckats att komma närmare det mål Axel Danielsson för inemot 80 år sedan diktade om.

I Italien inträffar för närvarande en märklig protestaktion från domare och advokater, som protesterar mot »falskt glittrande ceremonier». De säger enligt referat från DN:

En omfattande och radikal reform av det italienska rättsväsendet har i många år varit föremål för studier av experter. Men regering och parlament har förhållit sig passiva. Alltjämt är ett flertal antikverade lagar i kraft, genomsyrade av den anda som rådde vid deras tillkomst, således under fascismen. Efter fascistregimens fall har republiken fått en alldeles ny, på liberala och mera humana principer grundad författning. Men de fascistiska lagar som lever kvar står i strid med denna konstitution. Republikens — för övrigt alldeles utmärkta — författningsdomstol har gång efter annan resolverat att lagen X och lagen Y är oförenliga med författningens artikel X och Y. Lagarna måste förty revideras. Men det har parlamentet inte gjort — — —.

En del av deltagarna i denna protestaktion påpekar: »En stackars medborgare som råkar förgå sig mot lagens majestät under en av nämnda cykels 'fertila perioder' blir bestraffad, eftersom han inte kommer i åtnjutande av 'amnestins preventivmedel'. Men den som har turen att överskrida lagens rāmärken under en 'säker period' slipper oförtjänt straff — det är nämligen inte långt mellan amnestierna. På det viset blir den devis man läser över ingången till Italiens domstolar ett tomt ord: 'Lagen är lika för alla'.»

Den lagtillämpning vi i Sverige synes i stort tillämpa är tydligen en kopia

av vad Italiens domar- och juristkår påtalar, dock med den skillnaden att lagtillämpningen i vårt land synes återfalla på en vida äldre samhällsuppfattning. Den tidens makthavare i vårt land utövade inte en mindre hård regim än fascismen.

Dagens lagar och deras tillämpning i vårt land måste kunna återspegla det demokratiska samhällets grundsyn på likhet inför lag, rätt och människovärde. Att ha en politisk demokrati, med vad den innebär, men en juridisk utbildning och tillämpning, som ligger kvar i det gamla stånds- och överklasssamhället, med dess sätt att vara dess rätt och behandla fattiga människor, måste medföra allvarliga konflikthanledningar. Vår juridiska utbildning och rättstillämpning ger våra jurister en politisk makt, som på många områden är vida starkare än riksdagens, och konserverar reaktionära uppfattningar från medeltiden, som helt kan stå i strid med den politiska demokratin vilja och målsättning. Att detta kan ske torde ha sin grund i att den politiska demokratin alltför mycket kopierat sagan om kejsarens nya kläder och i den för allmogen nästan helt obegripliga och krångliga rättegångsordningen.

I ett demokratiskt samhälle är känslan av att det är meningslöst för de bredare folklagen att försöka hävda sin rätt och få den och sina problem beaktade gentemot miljonbolag en farlig och upplösande känsla. Med den centralisering till stora enheter som försiggår, där byråkratiseringen ökar och möjligheten att komma i kontakt med ämbets- och tjänstemän, som har en enorm makt, blir allt svårare, måste man finna bättre säkerhetsventiler än dem vi har, om inte majoriteten av medborgarna skall känna sig utstött från samhällets omsorg och rätt. Det är farligt om de bredare folklagen, när de fått medborgarrätt, — så som genom Vergilius Dante gavs mod och gladdes däröver — liksom Dante skall möta svensk rätt vid en port med inskriften: »I, som här inträden, låten hoppet fara!» Det är farligt om allmogen skall uppleva jämlikheten i svensk rätt och jämlikhet som: »Vårt kval består endast i evig hoppfull trängtan» — och inget mer.

Ungdomen protesterar, även den ungdom som fostrats i politiskt konservativa hem. Trots att detaljer i protesterna kan diskuteras, är det ändå ett hälsotecken att ungdomen med inlevelse kräver, att demokratin och föränderlighetens samhälle skall praktiskt visa verklig vilja till likhet inför lag och rätt, till människovärde och solidaritet samt förstå att kravet på jämlikhet inte endast är en teoretisk fråga. Om detta icke beaktas, kan det tvinga fram konflikter, som kan spränga sönder omistliga värden i ett land som vill vara ett rätts- och kultursamhälle.

I dagens situation är det rimligt att noggrant pröva frågan om inte läget är sådant att den politiska demokratin nu är mogen för ett återförande av de värden enskilda kapitalister tagit från kronan och enskilda. Mark-, vatten- och övriga naturtillgångar bör i stort kunna följa den ordning som Karl den XI:e följde vid sin reduktion under anlåtande av kom-

missionsförfarande med vittgående fullmakter och retroaktiva åtgärder. Det kan vara lämpligt att börja med storbolagen och jordägarna, exempelvis Stora Kopparberg, Korsnäs-Marma, Hargs och Forsmarks stora egendomar.

Likaså bör Kungl. Maj:t omedelbart, i enlighet med statsrevisorernas förslag 1965, återföra holmar och skär till kronan. I detta sammanhang bör även de holmar och skär som genom landhöjningen blivit landfasta bli återförda till kronan.

För att komma till rätta med de verkligt stora ockupationerna av kronans egendom, som bruks- och större markägare lagt beslag på, är det nödvändigt att retroaktivt upphäva den på 1880-talet tillkomna förändringen av 20-årsregeln.

De gamla bruksarkiven bör omedelbart överföras till kammarkollegiet och öppnas för allmän genomgång, och samhället bör genom experter undersöka vilka handlingar som är lagligt tillkomna och vilka som av herremakten helt är förfalskade och otillbörligt åtkomna.

Frågan om vad som ingår i begreppet fast egendom bör genomgå en allmän översyn, där i fast egendom skall ingå både jord, mark och byggnader.

Prövningen av de frågor som ovan berörts bör ske innan någon ändring i jordabalken vidtages.

Vad gäller rättsfrågorna i övrigt bör det ske en ingående prövning och utrensning av äldre lagregler som i ett demokratiskt samhälle borde vara inaktuella. Lagtillämpningen måste göras fri från det prejudikattänkande, som binder dagens demokratiska samhälle kvar i ett klasstänkande och en egendomsuppfattning som bör höra historien till.

I vad gäller exekutiva åtgärder, där vräkningar av familjer kan förekomma, bör detta inte få ske utan domstols prövning, där speciellt äganderättsfrågan noggrant skall prövas innan vräkning kan företagas. Likaså bör Kungl. Maj:t i annat sammanhang pröva aktiebörsens tillvaro, dess eventuella borttagande samt de enorma vinster aktieinnehav ger som arbetsfri inkomst. Även egendomsöverföring på barn och släktingar och andra skatteflyktsöverföringar som sker måste förbjudas.

Med hänvisning till vad ovan framförts hemställes,

att riksdagen måtte besluta

att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om förslag till en reduktion av mark, vatten och andra naturtillgångar och värden, som enskilda på ett orättmätigt sätt tagit från kronan och enskilda, speciellt då de gamla rekognitionsskogarna, vatten- och uppdämningsrätterna, som i strid med upplåtelsehandlingarna behållits av enskilda och som omedelbart bör kunna återtagas till kronan;

att den på 1880-talet förändrade 20-årshävsregeln retro-

aktivt skall upphöra att gälla samt att storbolagens och godsägarnas förvärv av egendom, som skett med åberopande av denna regel, omedelbart skall återställas till kronan;

att statsrevisorernas skrivelse av 1965 om en kartläggning och ett återförande till kronan av holmar och skär verkställas genom kammarkollegiet eller annan myndighet;

att de gamla bruksarkiven utan tidsutdräkt överföres till kronan och att de blir föremål för en genomgång av experter, som skall granska dess äkthet i fråga om åtkomsthandlingar, kartor, lagfarter etc., eftersom en stor del av egendom som tagits från kronan och enskilda har överförts till bruks- och godsägare under tider där aktförfalskningar var normala företeelser;

att i övrigt återställa allmänhetens rätt att, som av ålder varit, nyttja bolagens och de större markägarnas vägar och att avstängningsskyltar förbjudes; samt

att lagen om fast egendom, utöver mark och jord, även skall omfatta bygghus.

Stockholm i januari 1969

John Lundberg (s)
